

Mehmet Celal Bey: Bir valinin 1915 tanıklığı

Yazar Mahmut Cantekin
Cumartesi, 26 Nisan 2014 18:21 -

Mehmet Celal Bey: Bir valinin 1915 tanıklığı

RADİKAL GAZETESİ

Bir valinin 1915 tanıklığı: Ellerimle, tırnaklarımla tutabildiğimi kurtardım

Mehmet Celal Bey: Ermenilerin mahvlarına çalışmak memleket için asırlarca telafisi mümkün olmayacak derecede büyük bir zarardır

T24

1915 olaylarının yaşandığı dönemde Konya Valisi olan Mehmet Celal Bey'in 1918'de, Ermeni katliamıyla ilgili Vakit gazetesine yazdığı yazı Radikal gazetesi tarafından yeniden yayımlandı.

Mehmet Celal Bey, 1915'teki Ermeni katliamı tanıklığını şu sözlerle anlatıyor: "Benim Konya'daki halim elinde hiçbir tahliye vasıtası olmadığı halde nehir sahilinde duran adamın haline benziyordu. Nehirde su yerine kan akıyor ve binlerce masum çocuklar, kabahatsiz ihtiyarlar, aciz kadınlar, kuvvetli gençler bu kan akıntısı içinde yokluğa doğru akıp gidiyorlardı. Ellerimle, tırnaklarımla tutabildiklerimi kurtardım ve diğerleri zannederim bir daha dönmek üzere akıp gittiler."

Radikal gazetesinden Zeki Sarıhan'ın haberine göre, Mehmet Celal Bey'in 10-12-13 Aralık 1918'de Vakit gazetesinde yayımlanan yazı dizisi şöyle:

Mehmet Celal Bey: Bir valinin 1915 tanıklığı

Yazar Mahmut Cantekin

Cumartesi, 26 Nisan 2014 18:21 -

İleri gelen dostlardan bazıları Ermeni olayları hakkındaki malumat ve görüşlerimi yazmaklığımı tekrar tekrar hatırlattılar. Gazete muharrirlerinden tanıdığım bazı muhterem kişiler de bu mesele hakkında mülakat yapmak için müracaatta bulundular. Bendeniz, karşılaştığımız müşkülleri ve anlaşmazlıkları arttırmamak için şimdilik susmayı tercih etmişim. Fakat geçen gün Jamanak gazetesini yazarlarından bir zat ile görüştüm. Konuşmamızda Ermenilerden birçoğunun son fiilin mesuliyetini bütün Türklere teşmil etmek istediklerini de anladığım için milletimi böyle bir lekeden kurtarmak maksadiyle kendisine biraz izahat vermişim. Muharrir görüşmemizde not almadığı için fikirlerimi tamamiyle söylediğim gibi gazete sütununa geçirememiş. Diğer yandan şu çirkin hadisenin örtülecek ve tevil edilecek hiçbir noktası kalmamış olduğundan Ermeni olaylarını bildiğim bütün tafsilatıyla, bütün iğrençliğiyle hakikat meydanına koymayı, her şeyi gördüğüm, anladığım gibi naklederek verilecek hükmü medeniyet ve insaniyatın takdirine havale etmeyi münasip gördüm.

Tesadüf beni daha meşrutiyetin başlarında Ermeniler hakkında doğru incelemelerde bulunabileceğim bir mevkiye sevk etmişti. 31 Mart hadisesinden sonra Erzurum Valiliğine tayin olundum. Ve iki sene orada kaldım.

Erzurum'da gördüğüm toplumsal düzen

O zamanlar Ermenilerle Kürtler arasında bazı anlaşmazlıklar vardı ki bunların en mühimi arazi meselesi idi. Bütün fertlerine eşit haklar bahşeden bir memlekette çeşitli unsurlar arasında barışı temin için öncelikle bu anlaşmazlıkları her tarafın hoşnutluğunu gerektirecek bir tarzda halletmek, herkese hakkını vermek, her şahsın yetkisini kanunen temin, fertlerin diğerlerine tecavüz ve zorbalığını men etmek, memlekette kanunu -yalnız kanunu- hâkim kılmak lazım idi. Ben de bu gayeyi takip ettim.

Öncelikle anlaşmazlık sebeplerini, memleketi ve halkı layıkıyla anlamak için incelemelerde buldum. Herkesle görüştüm. İfadelerini dinledim. Tekrar tekrar vilayetimin her tarafını dolaştım. Çadırlarında Kürt beylerine, köylerinde Ermeni çorbacılarına misafir oldum. Erzurum vilayetinde bir iki gün durup kalmadığım bir nahiye merkezi yoktur.

Bu incelemelerin neticesinde anladım ki, unsurlar arasında esaslı bir ihtilaf yok. Bilakis Türkler ve Kürtler ile Ermeniler arasında asırlardan beri yerleşmiş bir dostluk, karşılıklı bir emniyet, mevcut. Hamallık, bekçilik yapmak üzere İstanbul 'a, İzmir'e giden Kürtler, çoluk çocuğunu komşusu Ermeni'nin himayesine ve ticaret için Rusya'ya, Amerika'ya giden Ermeniler de ailelerini Türk ve Kürtlerin korumasına tevdi ediyorlar ve iki taraf da bu emanetleri iyi korumaya çalışıyor, bütün vilayette yalnız iki sınıf halk vardı. Biri başkalarının hakkına tecavüzle menfaat temin eden mütegalibe, diğeri bir mütegalibenin kötü zulümleriyle ezilmiş, mukavemet kuvvetini kaybetmiş olan zulüm görenler yani Türkler, Kürtler ve Ermeniler.

(...)

Bu vilayetten iki sene devam eden memuriyetim, Müslüman olmayan kavimler arasında bize en yakın olan ve bizimle beraber yürümeye en müsait bulunan kavmin Ermeniler olduğuna dair olan kanaatimi takviye eyledi. Erzurum Ermenileri arasında vatan endişesiyle kalpleri titreyen ve memletin her türlü mukadderatından cidden alakadar olan pek çok tacirler tanırdım. Bu adamların hiçbiri bugün hayatta değildir. İstisnasız olarak cümlesi ya Erzincan'ın isimsiz izbelerinde ya Diyarbakir'in kızgın çöllerinde elîm ve feci surette hayatlarını terk etmişlerdir. Bu tafsilatı vermemin nedeni, Ermenilerin hiç olmazsa hepsine yakın bir büyük ekseriyetinin ruhen ve fikren bu memlekete bağlı, memleketin her halinden bizim kadar müteessir oldukları hakkında, tecrübe ve müşahadeye dayandığı için inkâr edilemez kesin kanaatimi bir defa daha tekrar etmek maksadına yöneliktir.

Ermeni facialarının doğurduğu sonuçlar

Şüphe yok ki Ermeni faciaları ve bunun doğurduğu felaketler, Harbi Umumi'nin doğurduğu musibetlerden daha büyüktür. Ve bu cinayetler ve bir de Suriye'de tatbik edilen mecnunca siyaset olmasa idi mağlup olmakla beraber cihan medeniyeti ve insaniyete karşı bu derece üzücü ve müşkül vaziyette bulunmazdık.

Mehmet Celal Bey: Bir valinin 1915 tanıklığı

Yazar Mahmut Cantekin

Cumartesi, 26 Nisan 2014 18:21 -

Tahminen beş asırdan beri Ermenilerle bir arada yaşıyoruz. Eğer son senelerde gördüğümüz elem verici hadiseler o zamanlarda zuhur etmiş olsa idi şimdiye kadar bu memlekette ya Ermeni ya Türk kalmazdı.

Ermeni olayları, sebepleri ve tesirleri

Zeytun'da neler oldu?

Harbin başlamasında Halep Valiliğinde bulunuyordum. Vilayetin umum nüfusuna nazaran pek az olan Ermeniler, sükûn ve emniyet içinde iş ve güçleriyle meşgul oluyorlardı. (...) Yalnız Zeytun'da yirmi otuz kadar Ermeni asker firarisi vardı. (...) Ve firarilerin Yemen ve sair uzak yerlere sevk edilmeyerek askerlik hizmetlerinin yakın vilayetlerde yerine getirilmesine müsaade edilmek şartıyla teslim olmalarını temin etmiştim.

(...)

Meselenin iyi surette halledileceği bir sırada Maraş sancağının Halep'le bağı kesilerek müstakil liva kabul edildi. Ve vilayetin Zeytun üzerine müdahale hakkı kalmadı. Hiç lüzum yok iken Zeytun'a asker sevk edilerek oradaki ahali çoluk çocuklarıyla beraber çıkarılıp Konya'nın ağır havasıyla meşhur olan Sultaniye (Karapınar) kazasına nakledildi. Her taraftan Ermeni tehciri başladı. Başlangıçta öteden beriden gelen Ermenileri Konya'ya gönderiyor idik. Sonradan bunların Konya'ya değil Deyrizor'a gönderilmelerine dair emir aldık.

Mehmet Celal Bey: Bir valinin 1915 tanıklığı

Yazar Mahmut Cantekin

Cumartesi, 26 Nisan 2014 18:21 -

Halep'ten Ankara 'ya oradan Konya'ya niçin nakledildim

İtiraf ederim: Ben bu emirlerin, bu icraatın Ermenileri mahva yönelik olduğuna kani değildim. Çünkü hiçbir hükümetin kendi tebaasını ve memleketin en büyük serveti sayılması gereken insan sermayesini bu suretle imhayı gerekli göreceğine ihtimal vermiyordum.

(...)

Adana ve sair yerlerden art arda Ermeni kabileleri geliyordu ve neşrolunan Tehcir Kanunu gereğince vilayet dahilindeki Ermenilerin de çıkarılması için pek şiddetli emirler veriliyordu. Antakya'daki Ermenilerin tehciri hakkında iş'arı (emri), vilayet valisi sıfatıyla Halep vilayetinde hiçbir Ermeni'nin cebren meskeninden çıkarılarak uzak diyarlara sürülmesini icap ettiren bir kabahat işlemediklerini bildiğim için infaz etmedim. Bu itaatsizlik, Halep'ten Ankara'ya naklime ve üç dört gün sonra da Konya'ya gönderilmeme sebep oldu.

(...)

Asırlarca telafisi mümkün olmayacak

Ermeniler hakkında yapılan muamelenin her bakımdan mukaddes vatanın yüce menfaatlerine

Mehmet Celal Bey: Bir valinin 1915 tanıklığı

Yazar Mahmut Cantekin

Cumartesi, 26 Nisan 2014 18:21 -

---

aykırı olduğunu mütemadiyen telgraf ve yazışmalarla Babîâli'ye yazmakta idim. Bunlar arasında mensup olduğum Nezaretin nazırına yazdığım gizli ve hususi bir yazıda “Ermeni kavmi nüfusu memleketin ehemmiyetli bir kısmıdır. Umumi servetin belki dörtte biri Ermeniler elindedir ve memleketin teşebbüs kuvvetinin yarısına yakını miktarına bunlar sahiptir. Mahvlarına çalışmak memleket için asırlarca telafisi mümkün olmayacak derecede büyük bir zarardır. Bütün dünyadaki düşmanlarımız toplanıp aylarca düşünseler bize bundan büyük bir fenalık edemezler” demiştim. Görüşlerimin hiçbiri dikkate alınmadı. Konya’da iki gün kaldıktan sonra İstanbul’a geldim. Selahiyet sahibi olanlara bu teşebbüsün zararlarını anlatmaya çalıştım. Maalesef kimseye meramımı anlatmak mümkün olmadı.

Konya yolunda gördüğüm feci manzaralar

Ermeniler hakkında tatbik olunan siyasetin mukaddes vatanımızın hayati yüce menfaatlerine tamamiyle aykırı olduğu kanaatinde bulunan namuslu bir adam, tabiatıyla bu icraata iştirak edemezdi. Bu bakımdan Konya’daki Ermeniler de çıkarılacak ise oraya bu gibi işleri yapabilecek başka bir adam göndermelerini söyledim. Çıkarmayacaklarını temin ettiler. (...) Vilayetin ilk istasyonu olan Akşehir’e vardığımda kasabadaki Ermenilerin evlerinden çıkarılarak sevk edilmek üzere İstasyonda toplanmış olduklarını gördüm. İlgin ve diğer istasyonlarda da aynı hali müşahade ettim. Bu biçarelerin cümlesini evlerine gönderdim.

İlgin’da gördüğüm feci bir manzarayı ömrüm oldukça unutamayacağım: Sevk edilmek üzere istasyonda toplanmış ve günlerden beri tren bekleyerek açıkta bırakılmış olan kadın, erkek, genç ve ihtiyar yüzlerce nüfus arasında kuyruk sokumu hizasından itibaren iki bacadan mahrum bir biçare de vardı. Altına bir meşin parçası bağlamış ve ellerine bir nalın geçirmiş, boynuna boyacı kutusu asmış olan bu zavallı, hayatını dilencilikle ve müşteri bulursa kundura boyamakla kazanıyordu. Uğradığı muamelenin sebebini katiyyen anlayamayan bu talihsiz de sürülecekler, kovulacaklar arasına dâhil edilmişti. Vilayet merkezine vardığımda Konya Ermenilerinin de bu biçimde istasyona indirilmiş olduğunu ve bundan başka İzmit ve Eskişehir ve Karahisar’dan gelen binlerce halkın açıkta ve bezden, yorgandan, keçeden yapılmış çadıra benzeyen örtüler altında ve yürekler yaralayacak derecede mahrumiyet ve sefalet içinde geleceklerini beklemekte olduklarını gördüm. Diğer yerlerden gönderilenler hakkında doğrudan doğruya bir şey yapamazdım. Yalnız Konyalıları evlerine iade ettim ve diğerlerine göçmenler

Mehmet Celal Bey: Bir valinin 1915 tanıklığı

Yazar Mahmut Cantekin

Cumartesi, 26 Nisan 2014 18:21 -

---

tahsisatından yevmiye verdimmeye başladım.

Ellerimle, tırnaklarımla tutabildiklerimi kurtardım

Benim Konya'daki halim elinde hiçbir tahliye vasıtası olmadığı halde nehir sahilinde duran adamın haline benziyordu. Nehirde su yerine kan akıyor ve binlerce masum çocuklar, kabahatsiz ihtiyarlar, aciz kadınlar, kuvvetli gençler bu kan akıntısı içinde yokluğa doğru akıp gidiyorlardı. Ellerimle, tırnaklarımla tutabildiklerimi kurtardım ve diğerleri zannederim bir daha dönmemek üzere akıp gittiler.

Konya'da Doktor Dod (Deyvid ?) isminde Amerikalı bir misyoner tabip vardı. Sefalet neticesi olarak hastalanan Ermenileri tedavi ediyor ve gücü yettiği zamanlarda bazılarını sıcak çorba veriyordu. Az müddet zarfında bu zat ile aramızda dostluğa yakın bir yakınlık hasıl oldu. Bir iki defa hastaneye gittim ve gösterdiği insanca muameleden dolayı kendisine teşekkür ettim. Bu insaniyetli doktoru da ben Konya'dan çıktıktan sonra memleketine kovduklarını sonradan haber aldım. Haydarpaşa'dan gelen trenler her gün binlerce Ermeni getiriyor, Konya İstasyonu'na yığıyordu. Ve bunların daha ileri sevki için mütemediyen İstanbul'dan emir tebliğ ediliyordu. Ve ben vagon verilmedikçe sevkıyatın mümkün olamayacağını söyleyerek özür diliyordum. Şu hal haftalarca devam etti ve bu müddet zarfında ancak bir iki kabile Ermeni Ereğli'ye kadar sevk edilebildi. Sevkıyatı hızlandırmak için çeşitli vasıtalarla resmî ve gayri resmî makamlardan her gün tazyik edilmekte idik. Muhacirler ve Aşiretler Umum Müdürünü bu işleri yoluna koymak için memur etmişlerdi. Bize onun tebligatını Nezaretin emri gibi telakki etmemizi bildirmişlerdi. Ben fikrimi hiçbir vakit saklamadım. Bu teşebbüsü memleket için zararlı addettiğimden iştirak edemeyeceğimi İstanbul'da ve Konya'da herkese söyledim. O zamanlar Konya'da bulunan vilayet mebuslarına da aynı surette beyanatta bulundum.

Mehmet Celal Bey: Bir valinin 1915 tanıklığı

Yazar Mahmut Cantekin

Cumartesi, 26 Nisan 2014 18:21 -

Mehmet Celal Bey kimdir?

Mehmet Celal Bey, 1863'te İstanbul'da doğmuş, 1883'te Mülkiye Mektebi'nden mezun olmuştur. Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından Almanya'ya öğrenime gönderilmiştir. 1908'de Mülkiye Mektebi müdürlüğünde bulunmuş, 1910'da Erzurum Valiliği'ne atanmıştır. 1911'de de Dâhiliye Nazırlığına getirilmiştir. Aynı yıl Edirne Valisi olmuştur. 1913'te de Ticaret ve Ziraat Nazırlığı yapmış, 1914-1919 arasında Halep, Konya ve Adana valiliklerinde bulunmuştur. Mehmet Celal Bey, 1923'ten sonra İstanbul Reji Başmüdürlüğüne getirilmiş, 1926 yılında İstanbul'da ölmüştür. Cenazesine kalabalık bir Ermeni nüfusu da katılmıştır. Taksim Meydanı civarındaki mezarı 1940 yılında bölgede yapılan geniş çaplı düzenlemeler sonucu üzerinden yol geçilerek yıkılmıştır. Celal Bey'in yazısının önemi, Ermeni göç ettirme olayını vali olarak Halep'te ve Konya'da yaşamış olmasından kaynaklanmaktadır. Tehcir sırasında gördüğü kanunsuzluklara karşı çıktığı için de görevinden alınan birkaç idareciden biridir.